

IOSUD – UNIVERSITATEA „DUNĂREA DE JOS” DIN GALAȚI
Școala doctorală de Științe Socio-Umane

TEZĂ DE DOCTORAT

**IDENTITATEA AROMÂNILOR DIN
ALBANIA, DE LA ELENIZARE ȘI
DICTATURA ATEE,
LA INTERCULTURALISM**

**Doctorand,
Elsa STAVRO**

**Conducător științific,
Prof. univ. dr. hab. Constantin Ardeleanu**

Seria U 3 Istorie Nr. 21

GALAȚI

2022

Teza „Identitatea aromânilor din Albania, de la elenizare și dictatura atee, la interculturalism” tratează definirea identității aromânilor, în contextul conviețuirii lor în aceleași teritorii cu populația majoritară. Pentru a înțelege complexitatea definirii caracteristicilor identitare ale aromânilor, lucrarea începe cu o mică introducere referitoare la legislația privind minoritățile etnice din Republica Albania. Articolul 3 al Legii nr. 96/2017 prevede, în paragraful 1, că minoritatea națională „este un grup de cetățeni albanezi care locuiesc pe teritoriul Republicii Albania, au legături timpurii și stabile cu statul albanez, prezintă caracteristici culturale, etnice, lingvistice, religioase sau tradiționale distincte și sunt dispuși să-și exprime, să-și păstreze și să-și dezvolte împreună identitatea lor culturală, etnică, lingvistică, religioasă sau tradițională distinctă”; paragraful 2 menționează care sunt aceste minorități naționale în Republica Albania: „cea greacă, macedoneană, aromână/vlahă, rromă, egipteană, muntenegrină, sârbă, bosniacă și bulgară.”

Până în 2017 erau recunoscute doar trei minorități naționale (etnice) și se presupune că ele erau sprijinite în păstrarea tradițiilor, a culturii și a limbii: minoritatea greacă, sârbo-muntenegrină și cea macedoneană. Aromânii și rromii aveau același statut: erau doar comunități lingvistice. Limbile lor, rromaní și aromâna, erau considerate de către majoritari drept „limbi fără alfabet”, transmise doar oral, nescrise, de multe ori disprețuite și asociate una cu alta, acest aspect influențând direct percepția de sine a membrilor acestor comunități.

Decalajul juridic și statistic între datele oficiale și cele susținute de minoritatea aromână a servit ca punct de plecare al acestui studiu. După o lungă perioadă de negare a caracteristicilor identitare ale aromânilor, recunoașterea lor ca minoritate etnică scoate la iveală un alt vârtej identitar în care sunt prinși membrii acestei comunități. Considerați parte integrantă a minorității grecești din Albania de către statul elen și, în același timp, albanezi de către populația majoritară, aromânii par să fie reconfigurați constant ca minoritate, sub presiunea atitudinilor contradictorii, atât externe, cât și din interiorul comunității. Dezbaterile asupra limbii folosite în biserică sau pentru deschiderea școlilor în limba maternă subliniază clar cele trei categorii majore în care este împărțită această minoritate: pro-greacă, pro-română și pro-albaneză.

Acest studiu, care, printre altele, se bazează pe coexistența strânsă și pe interacțiunea îndelungată a aromânilor cu albanezii, este stimulat, dar nu începe odată cu recunoașterea aromânilor ca minoritate etnică în 2017, moment al acceptării în premieră a faptului că aromânii sunt etnic diferiți față de albanezi și de greci.

Studiul analizează elementele esențiale ale identității unei minorități etnice, așa cum sunt prezentate în Convenția-Cadru (Art. 5.1): credința religioasă, limba, tradițiile și patrimoniul cultural, toate acestea pe parcursul istoriei turbulente a statului albanez.

Cercetarea se concentrează inițial pe dimensiunea istorică și importanța coexistenței interetnice și interconfesionale în Albania, pe modul în care identitatea minorității aromâne este construită și integrată cu cea a populației majoritare. Prin procese istorice complexe, în confruntarea constantă a valorilor și normelor aromânilor cu cele ale poporului albanez, identitatea lor, deși cu trăsături estompate, în special credința religioasă și limba, a fost continuu integrată în cea a populației majoritare. Din acest motiv aromânii sunt considerați parte componentă a identității naționale albaneze într-un spațiu balcanic cunoscut pentru naționalism și etnocentrism.

Studiul de față oferă, de asemenea, o interpretare a modificărilor prin care a trecut minoritatea aromână, a impactului pe care regimul comunist l-a avut asupra individului, în special, și asupra minorității, în general, precum și identificarea unui număr de factori care au servit pentru a crea vortexul identitar al aromânilor din Albania.

Clarificând concepte precum „minoritate” și „identitate”, împreună cu elementele lor constitutive, cum ar fi „cultura”, „limba” sau „religia”, studiul se concentrează pe toleranță și armonie în acest model de coexistență, atât interetnică, cât și inter-religioasă.

Un alt obiectiv important al studiului, în afara clarificării conceptelor-cheie menționate mai sus, este și susținerea tezei că nici credința ortodoxă greacă, nici limba aromână, ca dialect al limbii române, nu diminuează eforturile aromânilor pentru crearea statului independent albanez.

Deși clasificată drept minoritate etnică autohtonă, termen care, potrivit teoriilor sociologice contemporane, definește un grup socio-uman concentrat într-o parte a teritoriului unui stat și care prezintă caracteristici lingvistice, rasiale și religioase specifice, diferite de cele ale populației majoritare, minoritatea aromână nu se pliază mereu pe această definiție.

În primul rând, aromânii sunt răspândiți în toată Albania, nemaifiind majoritari în aproape nicio unitate administrativ-teritorială. Aceasta nu doar din cauza modului lor de trai, cu transumanță sezonieră, ci și din cauza schimbărilor socio-istorice, mai ales în timpul dictaturii comuniste, când mișcarea demografică a fost controlată și impusă de la centru.

În al doilea rând, membrii acestei comunități, istoric integrați în societatea albaneză, nu și-au păstrat întotdeauna caracteristicile lingvistice specifice. Schimbarea componenței familiei,

din cea lărgită în cea nucleară, a provocat distanțarea copiilor de bunici, cei care în mod tradițional îi învățau limba. Emanciparea femeilor, angajarea mamelor care anterior erau casnice, a fost o altă schimbare majoră în structura familială. Toate acestea reprezintă câteva dintre motivele care au dus la stoparea transmiterii inter-generaționale a limbii, singura modalitate prin care aceasta se învăța.

În al treilea rând, după câteva decenii de ateism impus de către regimul comunist, apartenența la religia ortodoxă a acestei comunități a fost ștearsă până aproape de dispariție, estompându-se astfel și una dintre diferențele socio-culturale dintre aromâni și albanezi, majoritatea musulmani. Religia ortodoxă, care îi diferențiază de albanezi, i-a apropiat de un alt grup etnic, grecii, cu care împărțeau același teritoriu de origine, respectiv regiunile Macedoniei și Epirului, asupra cărora grecii aveau – și încă au – pretenții teritoriale.

Numele de botez, nu doar cele de familie, serveau ca un indicator important al apartenenței religioase și alcelei etnice. Constrângerile din timpul dictaturii comuniste de a folosi exclusiv nume albaneze sunt considerate o altă cauză a albanizării aromânilor. Impunerea unui nume albanez, în mod special în contextul ateismului forțat, ataca direct apartenența religioasă a minorităților, căci numele tradiționale ale aromânilor sau ale grecilor erau strâns legate de calendarul bisericesc ortodox. Această pierdere a tradiției până și în ceea ce privește alegerea numelor copiilor este tratată în studiu pentru a sublinia transformarea individului și îndoctrinarea populației în timpul dictaturii comuniste.

Astfel, având drept punct de plecare această relație complexă dintre minoritatea etnică aromână și populația majoritară albaneză, în care, pe de o parte, aromânii sunt învinuiți că nu și-au păstrat tradițiile, limba și religia, iar pe de altă parte se cere revenirea lor tocmai la statutul pe care îl aveau în perioada când aceste elemente identitare le-au fost negate, începem cu o definiție sociologică a grupurilor minoritare.

Studiind aceste concepte teoretice și încercând aplicarea lor la grupul etnic studiat, devine evident ca aromânii nu sunt o minoritate etnică autohtonă tipică, fiind recunoscuți ca atare foarte târziu (2017). Ei nu doar că s-au identificat cu populația majoritară, devenind una cu aceasta în momente definitorii pentru națiunea albaneză, luptând alături de ea în situații de conflict, ci au avut adesea și un rol de lider în aceste interacțiuni. Și, într-un fel, exact această interacțiune socială continuă între grupuri diferite din punct de vedere cultural și etnic, dar cu scopuri

comune, definită de mulți cercetători ca fiind baza unei națiuni, poate fi considerată izvorul haosului identitar cu care aromânii se confruntă aromânii.

În mod special după al Doilea Război Mondial, în timp ce caracteristicile aromânilor, mai ales limba și religia, se estompau, riturile, stilul de viață, construcția sau mobilarea caselor, mâncărurile etc., erau identice cu cele ale populației majoritare.

În consecință, putem avansa ideea că, mai ales în timpul regimului totalitar al lui Enver Hoxha, când se urmărea ștergerea diferențelor dintre grupurile sociale sau etnice, conviețuirea aromânilor cu albanezii nu a implicat doar asimilarea lor culturală. Faptul că acest grup etnic nu a fost tratat niciodată ca fiind diferit (nici măcar acum nu este considerat diferit de către populația majoritară, în ciuda Legii minorităților), arată că nivelul integrării socio-culturale a comunității aromâne în societatea majoritară este ridicat, spre deosebire de cazul altor minorități etnice din Albania, făcând studierea aromânilor și mai complicată.

Începând din prezent, când estomparea caracteristicilor principale ale minorității aromâne este evidentă, acest studiu ce privește identitatea aromânilor într-un context temporal extins se fundamentează pe două axe:

a) *cea istorică*, referitoare la legăturile timpurii ale acestei comunități cu albanezii, cu grecii și cu România. În jurul acestei axe gravitează faptele care demonstrează: 1. Rolul important al aromânilor, mai ales al celor care trăiau în România, în deschiderea școlilor albaneze și în declararea independenței Albaniei; 2. Suferințele lor în timpul dictaturii comuniste; 3. Conviețuirea cu albanezii în perioada post-comunistă, cu o tendință către elenizare;

b) *cea sociologică*, unde analiza este concentrată tocmai pe caracteristicile conviețuirii aromânilor cu albanezii și pe interacțiunea lor istorică îndelungată. Această analiză dă un răspuns ipotezelor formulate, care, din cauza complexității conviețuirii, sunt enunțate sub formă de variabile.

Din punct de vedere sociologic, integrarea grupurilor minoritare în cultura majorității este privită ca o valoare, asimilarea culturală fiind considerată un proces inevitabil. Membrii grupurilor minoritare, care se presupune că păstrează și transmit trăsăturile identitare de la o generație la alta, trăiesc între două culturi, cea de origine și cea a majorității, culturi considerate diferite în ceea ce privește limba, credința, ritualurile, valorile și normele. Conviețuirea duce la apariția unor schimburi interculturale care face posibilă cunoașterea reciprocă, esență a interculturalismului. Dar, în cazul de față, al aromânilor din Albania, o minoritate etnică

autohtonă atipică, se observă, în perioade diferite, în mod paradoxal, atât elenizarea lor completă, cât și albanizarea lor.

Obiectivele lucrării sunt evidențierea transformării acestei minorități, prinsă între cele trei culturi: cea familială, aromână, cea ecleziastică, greacă și cea socială, a populației majoritare albaneze; sublinierea posibilelor probleme socio-culturale generate de conviețuirea cu cei diferiți; evidențierea strategiilor de negociere ale minorității aromâne pentru a minimiza aspectele nedorite ale coabitării în spațiul social comun.

Obiectivele studiului sunt tratate din punct de vedere sociologic, pornind de la teoriile despre traiul între două culturi, spațiul cultural etc. Cu scopul de a contura identitatea aromânilor, în lucrare sunt analizate interacțiunea dintre grupurile sociale, mai ales adaptarea și integrarea aromânilor în societate, atât drept comunitate, cât și ca membri ai acesteia.

Ipotezele studiului, confirmate sau infirmate de observațiile din teren, de datele colectate din interviuri și chestionare, sunt:

- Grupul minoritar aromân păstrează caracteristicile unui grup minoritar etnic (autohton): limbă, religie, istorie, teritoriu, sentimentul apartenenței și origine.
- Toleranța inter-religioasă, considerată caracteristică a societății albaneze, nu are și o dimensiune inter-etnică.
- Interacțiunea socială între membrii minorității aromâne și albanezi este pozitivă.
- Membrii minorității etnice aromâne nu au prejudecăți față de populația majoritară albaneză și viceversa.
- Relațiile socio-culturale între membrii minorității aromâne și populația albaneză sunt pozitive.
- În interacțiunea socio-culturală a grupului minoritar aromân cu populația albaneză nu sunt situații problematice sau conflicte.
- Niciunul dintre grupurile sociale etnice (cel aromân și cel albanez) nu folosește etichetări reciproce insultătoare (negative).
- În interacțiunea grupului minoritar etnic aromân cu populația majoritară albaneză există forme de asimilare pozitivă.
- Grupul minoritar etnic aromân nu prezintă forme ale conflictului social.
- Între membrii minorității aromâne și populația albaneză nu există diferențe culturale pregnante (amândouă fiind caracterizate de dominanta culturală balcanică).

- Minoritatea etnică aromână este caracterizată de un nivel educațional foarte bun..
- Spațiul social influențează pozitiv integrarea socio-culturală a minorității aromâne în cultura albaneză (prin conviețuirea în spațiul social grupul minoritar își îmbunătățește colaborarea cu populația majoritară).
- Ateismul, la fel ca mass media, a fost folosit de dictatura comunistă pentru a estompa și diferențele etnice dintre diverse grupuri.
- Politicile sociale ale regimului dictatorial comunist al lui Hogeau au influențat integrarea socio-culturală a comunității aromâne. Instituirea regimului dictatorial al lui Hogeau marchează și începutul procesului de asimilare al populației aromâne.
- Ștergerea identității etnice a minorității aromâne a început odată cu crearea statului albanez.
- Elenizarea comunității aromâne este un fenomen al epocii post-comuniste.
- Elenizarea comunității aromâne este un concept arhaic, care s-a sfârșit odată cu proclamarea independenței statului albanez.
- Apartenența religioasă greco-ortodoxă a facilitat elenizarea comunității aromâne din Albania.
- Tendința de convertire la uniatism în teritoriile păstorite de Arhiepiscopia din Ohrid a fost influențată de legăturile lingvistice cu limba latină, precum și de originea aromână a liderilor acesteia.
- Toleranța religioasă a societății albaneze a favorizat păstrarea principalelor trăsături identitare ale minorității aromâne.
- Lipsa unei țări-mamă care să favorizeze și să întrețină legăturile cu tradiția, obiceiurile și limba, a făcut minoritatea aromână mai vulnerabilă la asimilare.
- Trecerea sub tăcere de către guvernele albaneze a sprijinului României pentru albanezii și aromânii din Balcani a fost intenționată.
- Dictatura ateistă a favorizat estomparea identității etnice a minorității aromâne.
- În Albania diferențele etnice au fost întotdeauna asociate cu cele religioase.
- Plasarea comunității aromâne în aceeași categorie cu cea rromă i-a determinat pe aromâni să nu se auto-identifice ca atare, temându-se de marginalizare.

- Apartenența religioasă a servit drept factor determinant al apartenenței etnice a populației.
- Asocierea religiei ortodoxe cu etnia greacă i-a determinat pe aromâni să lupte pentru înființarea Bisericii Ortodoxe Autocefale Albaneze.
- Populația aromână nu a suferit persecuții etnice din partea populației majoritare.
- România a susținut crearea unui stat albanez, considerându-l soluție pentru problema românilor din Balcani

Complexității analizării identității aromânilor din Albania i se adaugă și trăsătura specifică de a fi răspândiți din punct de vedere geografic în mai multe districte, nefiind majoritari în niciunul. Minoritatea aromână din Albania este răspândită în aproape toată țara, dar comunitățile cele mai numeroase se află în districtele Korçë (Corcea), Gjirokaștër, Sarandë, Durrës, Tiranë, Berat, Elbasan și Fier. Potrivit înregistrărilor făcute de către cercetătorul aromân Valentino Mustaka, totalul aromânilor din Albania este 172.430 de persoane, din care în cele opt districte alese pentru studiu se găsesc 172.294, împărțiți după cum urmează:

District	Nr. locuitori	Aromânii recensământ 2011	Înregistrarea lui V. Mustaka
Durrës	429.300	184	6.241
Tiranë	1.058.418	824	31.440
Elbasan	439.404	735	9.188
Fier	498.168	1.551	52.616
Berat	231.453	667	13.100
Korçë	379.051	2.666	36.144
Gjirokaștër	152.691	686	11.759
Vlorë	380.791	878	11.806

Tab. 1. Alegerea celor opt districte pentru studiul bazat pe numărul aromânilor după statisticile recensământul din 2011 și cel al cercetătorului Mustaka (2019)

Durrës	Tiranë	Elbasan	Fier	Berat	Korçë	Gjirokaștër	Vlorë
Durrës	Kamëz	Belsh	Divjake	Berat	Devoll	Dropull	Delvinë

Kruje	Kavajë	Cërrik	Fier	Kuçovë	Kolonjë	Gjirokastër	Finiq
Shijak	Rrogozhinë	Elbasan	Lushnjë	Polican	Korçë	Këlcyrë	Himarë
	Tiranë	Gramsh	Mallakaster	Skrapar	Maliq	Libohovë	Konispol
	Vorë	Librazhd	Patos	U. V-G ¹	Pogradec	Memaliaj	Sarandë
		Peqin	Roskovec		Pustec	Përmet	Selenicë
		Prrenjas				Tepelenë	Vlorë

Tab. 2. Municipiile din districtele incluse în studiu

Următorul tabel arată numărul de respondenți, în procente, pentru fiecare district din acest studiu.

Localitatea	Număr respondenți	% din numărul respondenților
Durrës	40	10
Tiranë	80	20
Elbasan	32	8
Fier	40	10
Berat	52	13
Korçë	28	7
Gjirokastër	48	12
Vlorë	80	20
Total	400	100%

Tab. 3. Numărul celor chestionați (exprimat în procente) din fiecare district inclus în studiu

Având în vedere această varietate de obiective și ipoteze, în lucrare sunt folosite trei instrumente: interviurile, chestionarele și un test al înțelegerii limbii. Pe lângă chestionarul structurat pentru populația aromână, au fost utilizate două ghiduri de interviu semi structurate, unul pentru populația aromână și unul pentru populația albaneză. Obiectivele și/sau ipotezele cercetării determină modul în care trebuie organizat un chestionar și ce itemi

¹ Ura-Vajgurore.

(construiți/corelează/variabile-sub formă de întrebări) ar trebui să fie incluși. Pentru a fi mai practic și mai ușor de administrat, chestionarul este împărțit în două.

Prima parte conține 30 de întrebări și include variabile ale realității cotidiene (socializare culturală influențată de familie, educație, cartier, nivelul condițiilor de viață, activitate culturală etc). Scara aserțiilor a fost utilizată pentru a măsura modelarea culturală, acceptarea, respingerea, interacțiunea socială și culturală, precum și integrarea prin diferite grupuri culturale. Având în vedere că acest studiu se concentrează, printre altele, pe măsurarea interacțiunii socio-culturale și că activitățile culturale sunt influențate semnificativ de zonele în care sunt desfășurate, nu a putut fi utilizat un model de chestionar gata făcut. Din acest motiv, scalele utilizate sunt combinate.

Pentru a afla cum se poziționează referitor la realitățile cotidiene, subiecții răspund la întrebarea: „Ce naționalitate ți-ai dori să aibă soția ta/soțul tău?” Răspunsurile alternative sunt clasificate în funcție de gradul de aprobare sau respingere a căsătoriilor interetnice. Pe scala socializării culturale, respondenții sunt întrebați „În ce școală v-ar plăcea să studieze copilul dumneavoastră?” Ca răspunsuri sunt oferite alternative pe baza cărora se determină tipul de model socio-cultural pe care îl reprezintă respondentul. Datele obținute în prima parte a chestionarului reprezintă atitudinile respondenților.

Această prima parte, care conține 30 de întrebări, este alcătuită din variabilele demografice: vârsta, genul, statutul profesional, educația, apartenența religioasă etc. Aici s-a colectat toată informația structurată și generală referitoare la respondenți privind apartenența religioasă, limba maternă, asimilarea, percepția lor privind interacțiunea cu populația majoritară, precum și abordarea lor față de originea, cultura, limba, obiceiurile etc (vezi *Anexa, Chestionar, partea 1*).

A doua parte, în care se urmărește colectarea de informații cât mai structurate posibil, constă în variabile care măsoară aprecierea valorilor culturale (între cele două culturi). Se urmărește măsurarea aprecierii reciproce a aromânilor și albanezilor pentru valorile culturale ale celorlalți. Această parte conține șapte întrebări. S-a considerat importantă, în această parte a chestionarului, observarea interacțiunii socio-culturale dintre cele două populații. Pentru a măsura acest lucru s-au folosit întrebări despre relațiile dintre colegi, vecini etc.

Această a doua parte a chestionarului a avut drept scop măsurarea gradului de apreciere a valorilor culturale și a relațiilor sociale în viața de zi cu zi. În această parte, respondenții au răspuns la întrebări precum: „După părerea dumneavoastră, cât de dezvoltate sunt următoarele

valori culturale la albanezi?”. Pentru fiecare dintre valorile enumerate în tabel, respondentul își dă aprecierea, alegând una dintre alternative: „mult”, „întrucâtva”, „puțin”, „deloc” (vezi *Anexa, Chestionar, partea 2*).

Scalele folosite în chestionar au fost testate pe un grup de 60 de persoane, cu scopul măsurării nivelului de încredere, a clarității formulării întrebărilor și pentru a vedea cât de bine sunt înțelese aceste întrebări înainte de a fi incluse în chestionarul final, folosit pentru tot eșantionul. Datele colectate din toate chestionarele au fost analizate, fiecare valoare a fost calculată drept procent din totalul participanților. Rezultatele sunt prezentate sub formă de tabel. Pentru acest studiu s-au identificat relațiile variabilelor independente, nivelul educațional și toleranța. Această corelație a fost analizată pe baza legăturile pozitive sau negative.

La sfârșitul chestionarului, respondenților li s-a dat un text, preluat din cartea „Socrat Buba”² a autorului aromân Thanas Medi, tradusă din limba albaneză în aromână de Andon Kristo:³

„Ancă aestu ți vini aveau păpuți cu mâl'iau, lustrafine lai, pantaloni terital ancupurati Tirana, geachetă di cadifei cu line supsări ș-săhati di mână cu singhir ti asimi, di marca «Popjeda». Tu gepea ali geacheti, țănea ș-un cheptini di fildiș vartos, șamei diplusită cu mirachiâ ti sădori ș-natyral, rivista cu articulu ti copulație artificială. Numa a lui ira dusă maninti di el singur la Gorița Mare. Ș-tot ți u adunară, ahorea di Josif Șolla, polițul a tută-puteriei nou-numit a reghinul, u spusiră dișchis entuziazmul. Ama ma entusiast ti toț era tatăl cu tută că nu s-feați vărnoară curios s-nvăța țiș criira articol, lă s-mărea alântor, anda u băga capela ninga ș-ma strămbă: - Socrat al melu, va si facă mari!”⁴

Bazat pe studiul sus-menționat al lui Valentino Mustaka „Arumunët e Shqipërisë...”, numărul aromânilor care sunt în stare să citească un text scris este mult mai mic decât al celor care o vorbesc. Pentru a verifica acest lucru, în varianta din chestionar,⁵ textul de mai sus a fost modificat, scoțându-se diacriticele (care nu există în limba albaneză). S-a făcut totodată o

² Versiunea în aromână și varianta în albaneză cu care au fost comparate traducerile chestionaților au fost folosite cu permisiunea autorului, respectiv a traducătorului.

³ Elsa Stavro, *Vârtejul identitar al aromânilor din Albania: albano-români, macedo-români sau vlahi?*, în „Studium”, nr. XIII (2020), pp. 201–219.

⁴ Thanas Medi, *Socrat Buba*, Andon Kristo (trad.), Tiranë: FLESH, 2018, p. 91.

⁵ Stavro, *Vârtejul*, p. 202

aproximare fonetică, folosindu-se literele care corespund cel mai bine sunetelor reprezentate de diacriticele și grupurile de litere ale limbii române (*g, ge-gi - xh; ch, c -k; ț-c; ș- sh* și *ă-ë*). Modificarea a fost necesară, căci chestionarul a fost în formă scrisă, iar trei din cei care au ajutat la completarea chestionarelor nu fac parte din comunitatea aromână.⁶

Pornind de la declarațiile celor intervievați și chestionați, s-a observat o tendință a unei triple identități a membrilor acestei minorități: aromâni-albanezi, aromâni-greci și [a]români. Această suprapunere identitară a fost tratată în studiul de față drept consecință a împletirii destinului grupurilor etnice care, conviețuind în aceleași teritorii, s-au influențat reciproc, trăsăturilor lor distinctive fiind parțial comune. Interacțiunea îndelungată, sub diferite imperii, în unele zone unde aceste trei popoare se întâlneau – Epir, Tesalia, Macedonia, Grecia și Albania – a dus la contopirea celor trei grupuri etnice într-un singur grup social.

Caracteristicile identității sociale sunt teritoriul, istoria, credința (religia) și sentimentul apartenenței, iar pentru identitatea etnică se adaugă la cele de mai sus limba și originea. Pentru a avea o imagine mai clară, aceste caracteristici sunt prezentate în tabelul de mai jos:

Identitatea socială	Identitatea etnică
Teritoriul	Teritoriul
Istoria	Istoria
Religia	Religia
Sentimentul apartenenței	Sentimentul apartenenței
	Limba
	Originea

Tab. 4. Caracteristicile identității sociale și ale celei etnice

Cum s-a desprins din acest studiu, elementele culturale ale aromânilor sunt, dacă nu identice, foarte similare cu cele ale albanezilor, cu excepția limbii și a religiei. Tocmai aceste două trăsături, care, în mod istoric, i-au diferențiat de albanezi, sunt cele care leagă această comunitate de Grecia și România.

⁶ *Ibidem.*

Din răspunsurile subiecților, împărțiți în trei mare grupuri, pro-albanezi, pro-greci și pro-români, reiese că fiecare dintre ei și-a argumentat apartenența etnică autodeclarată cu caracteristicile identității etnice, care includ limba, originea și religia ortodoxă.

Am făcut, în tabelul de mai jos, o împărțire a caracteristicilor etnice și sociale pe cele trei fracțiuni a minorității aromâne din Albania și, precum se vede, doar cel pro-român conține cele două caracteristici definitorii ale identității etnice, limba și originea.

Grupul pro-grec	Pro-albanez	Pro -român
Teritoriul	Teritoriul	-
Istoria comună	Istoria comună	Istoria
Religia (Biserica Ortodoxă)	Biserica Autocefală (BOAA)/Ateismul	- -
Sentimentul apartenenței	Sentimentul apartenenței	Sentimentul apartenenței Limba Originea

Tab. 5. Împărțire a caracteristicilor etnice și de grup pe cele trei fracțiuni ale minorității aromâne din Albania

După cum se desprinde din cele de mai sus, religia îi leagă de greci, în timp ce limba lor, considerată dialect al limbii române, este un indicator al afinităților lor cu România și exact pe atacarea acestor două elemente s-a bazat strategia albanizării lor. Lipsa școlilor și a libertății religioase le-a adâncit criza identitară, desăvârșind scopul propus de regimul dictatorial comunist, de a uniformiza/omogeniza populația, în care să nu mai existe *diferențe de credințe, regiuni și idei*.

Potrivit unor cercetători, diferența între identitatea unui grup social și cea a unui grup etnic o reprezintă limba și originea, în timp ce istoria, elementele culturale și religioase, precum și teritoriul pot fi comune. De aceea, chestionarul conține și întrebările asupra originii și limbii, pentru a scoate în evidență că, deși au conviețuit un timp îndelungat cu albanezii și au format un stat împreună, ei au fost diferiți, dar circumstanțele istorice i-au determinat să se autoidentifice drept albanezi.

Construirea lucrării pe două axe, istorică și sociologică, are scopul de a prezenta cât mai clar transformarea minorității aromâne în diferite etape prin care a trecut națiunea albaneză. Dintr-o parte vitală a acesteia, aromânii devin abia în 2017 o minoritate etnică, una care a suferit

însă estomparea accentuată a trăsăturilor identitare, ca rezultat al unui cumul de factori care le influențează autoidentificarea.

Datele colectate din chestionare și interviuri au scos la iveală o multitudine de percepții, opinii și atitudini. Cauze și factori diferiți au făcut ca interacțiunea între această minoritate și populația majoritară să nu reprezinte un exemplu de interacțiune tipică dintre grupuri sociale etnic diferite, unde experiențele *noi vs. ei* însoțesc de obicei procesul identificării în situațiile intergrup.

Această lucrare despre identitatea aromânilor din Albania afirmă că formele și intensitatea de interacțiune și comunicare influențează procesele socializării și identificării. Datele statistice au demonstrat că majoritatea celor chestionați, deși autoidentificați drept aromâni, se auto-identifică și ca albanezi, neconsiderându-se parte a unei minorități etnice. Tocmai în această dublă auto-identificare, ca parte a populație majoritare și a celei minoritare, rezidă complexitatea apartenenței la comunitatea aromânilor din Albania.

Potrivit lui Oakes, percepția similitudinii cu alții într-un anumit context social servește drept bază pentru definirea apartenenței la un grup, acesta fiind unul dintre motivele pentru care aromânii nu se consideră diferiți de populația majoritară, neavând alte ambiții politice, religioase sau culturale decât aceasta. Numitorul lor comun – teritoriul, istoria și sentimentele naționaliste și naționale (de apartenență) – a inspirat modelele care au influențat adaptarea socio-culturală, lipsa conflictelor, toleranța și conviețuirea armonioasă.

Aprecierea reciprocă și atitudinea pozitivă s-au observat în majoritatea chestionarelor și a interviurilor realizate, fiind subliniată conviețuirea de succes între aromâni și albanezi, considerată o valoare culturală a ambelor grupuri sociale.

Cei intervievați au declarat că aceste două grupuri sociale (la nivel de interacțiuni individuale) s-au susținut unul pe celălalt în crearea unui climat armonios, în condițiile în care diferențele etnice sau culturale de fapt nu existau. Aromânii au colaborat dintotdeauna cu albanezii pentru dezvoltarea socio-culturală, politică și economică a statului albanez, estompând astfel barierele dintre grupuri.

Cum s-a arătat în studiu, elementele culturale comune includ o multitudine de tradiții, de la obiceiurile gastronomice, la stilul construirii caselor, la organizarea nunților sau a înmormântărilor etc. Tocmai procesul socializării în sânul populației majoritare este cel care a difuzat elementele culturale, dând naștere, așadar, similitudinilor care se întâlnesc acum la

ambele grupuri etnice, cel aromân și cel albanez. Acest studiu a stabilit, de asemenea, faptul că elementele culturale care se difuzează complet sunt însușite în timpul interacțiunii din viața de zi cu zi. Limba și tradițiile, precum și alte elemente moștenite de la cultura de origine, sunt difuzate parțial. Elementele mai puțin similare ale culturilor aromână și albaneză, potrivit datelor din chestionare, sunt obiceiurile religioase, cântecele și dansurile (folclorul).

Așadar, acest studiu a scos la iveală faptul că în timpul contactelor culturale dintre două grupuri etnic diferite elementele culturale create în viața de zi cu zi sunt difuzate, iar cele care provin din cultura de origine rămân distincte. Odată cu pierderea progresivă a limbii, elementele culturale specifice se alterează sau dispar.

Învățarea limbii albaneze, definită de filologi autohtoni ca o trăsătură principală a națiunii, a influențat integrarea și adaptarea socio-culturală a membrilor comunității aromâne. Din studiu a reieșit că o mică parte a subiecților aromâni comunică liber în ambele limbi. Deși majoritatea s-au declarat bilingvi, în conversațiile libere, precum și la testul înțelegerii textului, s-a observat că aromâna nu era una dintre limbile vorbite. Învățarea limbii albaneze, care era obligatorie, i-a ajutat, în mod cert, să se adapteze și să se integreze în societate. Nivelul educațional, care îl definește pe cel al învățării unei limbi, nu a avut nicio influență asupra cunoașterii limbii materne sau, exprimat în variabile, nivelul educațional al subiecților nu influențează gradul de însușire a limbii aromâne. Și subiecții cu nivel de studiu elementar sau mediu își însușiseră albaneza ca pe o limbă maternă. Puțini dintre cei chestionați vorbesc cursiv limba aromână, și mai puțini o scriu sau o citesc. S-a observat că majoritatea aromânilor nu cunosc limba aromână, deși au declarat-o ca limbă maternă. Cu excepția celor care s-au născut și trăiesc în Grecia, toți chestionații vorbesc și scriu foarte bine în albaneză, limba oficială a Republicii Albania. La mulți dintre membrii comunității aromâne s-a observat și o bună cunoaștere a limbii grecești.

Aceste date susțin ipoteza că minoritatea aromână nu s-a bucurat de drepturile fundamentale ale unui grup etnic distinct (dreptul la învățământ în limba maternă, la serviciul religios în limba maternă, păstrarea și arborarea simbolurilor etnice, a accesului la informație în limba maternă etc), acest lucru influențându-le percepția asupra propriei identități etnice.

Educarea lor exclusiv în școli albaneze a determinat creșterea contactelor socio-culturale cu albanezii, favorizând depășirea prejudecăților, desființarea stereotipurilor, crescând astfel nivelul cunoașterii elementelor culturale ale majorității. Trebuie să reamintim că ideea de stat

unitar albanez a suferit modificări în diferite perioade istorice. La început, dezideratul formării și întăririi statului albanez a fost ridicat deasupra diferențelor religioase, etnice, culturale și regionale, fără să implice pierderea identității diferitelor grupuri etnice care îl alcătuiau. În timpul comunismului însă, impunerea eliminării acestor diferențe a dus la uniformizarea/omogenizarea populației, pentru aromâni aceasta a însemnat principala cauză a haosului identitar în care se găsesc acum. Conviețuirea aromânilor cu albanezii, în mod special în timpul regimului comunist, a presupus contacte socio-culturale și mai dese, uniformizarea creând și posibilitatea căsătoriilor mixte, inter-etnice și inter-religioase, eliminându-se astfel orice prejudecăți. S-a observat din studiu că aromânii din Albania nu au prejudecăți față de populația albaneză, chiar dimpotrivă, manifestând la adresa acesteia un respect care se extinde la nivel socio-cultural, economic și politic în plan individual și de grup.

Cum s-a remarcat atât din analiza istorică, cât și din datele colectate, în această lungă conviețuire și interacțiune socială între aromâni și albanezi nu au existat aspecte conflictuale, socializarea fiind unul dintre cei mai importanți factori în procesul adaptării și influențând trăsăturile identitare ale minorității. Aromânii și-au însușit modelele culturale ale grupului majoritar, cele ale culturii de origine fiind trecute pe locul doi.

În acest proces al socializării s-au observat două atitudini integrante:

1. Deși estompate, modelele culturale ale culturii de origine se păstrează în fundal, dar adaptate la cele ale populației majoritare, parte a căreia aromânii se consideră.

2. Potrivit datelor din chestionare, aromânii, deși păstrează respect față de membrii propriului grup, au un nivel mult mai ridicat al socializării cu populația majoritară. La întrebarea „ce etnie are cel mai bun prieten/a”, majoritatea subiecților aromâni au răspuns „albaneză”.

Ei nu manifestă atitudini negative față de populația majoritară, nu folosesc etichetări ofensive pentru membrii ei, demonstrând, așadar, că toleranța și respectul sunt modelele de bază ale interacțiunii lor sociale. În puținele cazuri în care aromânii intervievați au făcut comentarii disprețuitoare, acestea erau adresate regimului comunist sau personalităților politice din perioada ateistă ale căror acțiuni distructive erau rememorate ca fiind îndreptate împotriva întregii populației albaneze. Doar unul dintre cei 400 de chestionați, originar din Saranda, a declarat că aromânii au fost persecutați, deportați și încarcerați de către dictatura comunistă. Fost deținut politic în timpul lui Hoge, el a declarat că a fost închis ca parte a politicii regimului comunist care avea drept scop transformarea identitară a aromânilor. Dar, din conversațiile libere cu el a

reieșit că președintele completului de judecată care l-a condamnat la 15 ani de închisoare drept „dușman al puterii poporului” și pentru „participarea la un grup inamic al puterii poporului, în favoarea spionajului grec”, era tot aromân. Mai mult, și martorii acușării erau tot aromâni. Așadar, din datele colectate nu se confirmă persecuția doar pe baza apartenenței la comunitatea aromână, ci ipoteza că „populația aromână nu a suferit persecuții etnice din partea populației majoritare”.

Deși mulți dintre cei intervievați au vorbit în detaliu despre persecuțiile regimului comunist, nu s-a făcut nicio legătură între acestea și apartenența lor religioasă. Aceasta nu ilustrează însă toleranța inter-confesională, întrucât în perioada respectivă de ateism forțat indivizii erau toți tratați la fel, indiferent cărei religii îi aparținuseră.

Pornind de la teoria lui J. Berry, studiul a scos în evidență că formele integrării socio-culturale complete ale aromânilor au caracter primar și secundar, aparținând nu doar sferei publice, ci și celei familiale, confirmând astfel ipoteza „Contopirea elementului aromân în grupul dominant, ca indicator al nivelului înalt de integrare în societatea albaneză”.

Integrarea în sfera publică presupune că minoritatea manifestă un nivel ridicat al adaptării la modelele culturale ale populației majoritare, comunică foarte bine în limba acesteia, în cazul nostru, albaneza, limba oficială a Republicii Albania, participă activ în sistemul educațional, de sănătate, în cel politic local și central, precum și în media. Cunoscând foarte bine mentalitatea grupului majoritar, parte a căruia au fost considerați până în 2017, aromânii respectă tradițiile acestuia. Această situație explică și auto-identificarea lor drept albanezi.

În sfera privată, deși s-a evidențiat integrarea completă în majoritatea cazurilor, prin estomparea continuă a limbii materne și folosirea exclusivă în societate a limbii albaneze, ei păstrează și aspecte culturale de origine, aromâne. Comunicarea în familie în limba maternă, sărbătorirea cu cântece în aromână etc sunt indicatoare ale păstrării tradiției, deși într-un cerc foarte restrâns.

Studiul a relevat că aromânii consideră educația o valoare culturală comună cu albanezii, apreciind în mod special bursele de studiu oferite de statul român, de care mulți au beneficiat. Se confirmă așadar ipoteza că „Minoritatea etnică aromână este caracterizată de un nivel educațional bun.”

Din chestionare a reieșit că și alte valori culturale, precum toleranța, respectarea cuvântului dat, generozitatea, respectul, onestitatea etc, au fost apreciate ca fiind comune pentru

ambele grupuri. Aceste date afirmă ipoteza că „Între membrii minorității aromâne și populația albaneză nu există diferențe culturale pregnante (amândouă fiind caracterizate de dominanta culturală balcanică).”

Deși ipoteza „Grupul minoritar aromân păstrează neschimbate caracteristicile unui grup minoritar etnic (autohton), limba, religie, istorie, teritoriu, sentimentul apartenenței și originea” nu se afirmă, s-a observat că, în ciuda contextului istoric din perioada comunisto-ateistă, aromânii preferă să se căsătorească în interiorul propriului grup, caracterizat acum mai ales de religia creștin ortodoxă. Chiar și în perioada ateistă, simpla recunoaștere a numelui de familie ca indicator al apartenenței la religia ortodoxă încuraja alianțele familiale din interiorul aceluiași grup religios.

Din analiza istorică a reieșit că albanizarea și elenizarea aromânilor au fost urmărite de mult, începuturile acestora necoincizând cu perioada de după al Doilea Război Mondial. Astfel ipoteza „Instituirea regimului dictatorial al lui Hogeza marchează și începutul procesului de asimilare al populației aromâne” nu se confirmă. Este adevărat însă că acest regim a determinat omogenizarea/uniformizarea populației prin teroare și violență, estompând până la dispariție diferențele etnice, religioase, culturale și regionale, ipoteza că „Politicile sociale ale regimului dictatorial comunist al lui Hogeza au influențat integrarea socio-culturală a comunității aromâne” confirmându-se.

Tot din analiza socio-istorică a reieșit că ipoteza „Toleranța religioasă a societății albaneze a favorizat păstrarea principalelor trăsături identitare ale minorității aromâne” nu se confirmă.

Din datele colectate prin chestionare, interviuri și discuții libere, s-au observat abilitățile comerciale și de transportatori ale membrilor comunității aromâne, care i-au ajutat să cunoască bine țara și mentalitățile din diferite regiuni, au reprezentat factori importanți în reușita adaptării socio-culturale. Astfel, ipoteza că „Spațiul social influențează pozitiv integrarea socio-culturală a minorității aromâne în cultura albaneză (prin conviețuirea în spațiul social, grupul minoritar își îmbunătățește colaborarea cu populația majoritară)” se confirmă.

Tot din chestionare a reieșit că ambele grupuri se apreciază reciproc drept buni vecini, chiar prieteni. Aromânii nu sunt nici discriminați, nici favorizați, ceea ce reprezintă un alt indicator al integrării lor de succes în societatea albaneză. În cazul aromânilor, nerecunoașterea lor ca fiind diferiți de populația majoritară, educația exclusiv în albaneză, presiunea politico-

socială continuă de a se contopi cu populația majoritară, ștergând elementele care îi diferențiau, închiderea școlilor private, interzicerea serviciului religios, la început în limba maternă, și apoi completau determinat asimilarea culturală a acestei minorități începută încă din 1913, odată cu definirea granițelor statului albanez. Se confirmă, din analiza socio-istorică, ipoteza că „Ștergerea identității etnice a minorității aromâne a început odată cu crearea statului albanez”.

Cât despre identificarea elementelor care fac posibil traiul între două culturi (cea de origine și cea a populației majoritare), analiza datelor calitative și cantitative a identificat patru principale: limba, socializarea, prietenia inter-etnică și căsătoriile inter-etnice.

Așadar, rezumând aceste date din studiul despre identitatea aromânilor din Albania se subliniază: aromânii sunt foarte buni cunoscători ai limbii albaneze, folosesc această limbă în interacțiunea socio-culturală nu doar cu populația majoritară și în instituțiile statului, ci și în relațiile inter-grup și de familie. Această cunoaștere a limbii i-a ajutat în adaptare și integrare, influențând identificarea lor drept albanezi.

Studiul a identificat rolul important al socializării în procesul adaptării și integrării minorităților în societatea majoritară. Din datele calitative s-a observat că socializarea, deși nu a fost singurul factor care a determinat crearea modelelor similare, a influențat difuzarea acestora. Acest aspect se observă clar în cazul construirii caselor, de exemplu, sau în prepararea hranei, dictatura comunistă fiind factorul decisiv în crearea și impunerea acestor modele sau ritualuri similare. Perioada dictaturii a influențat aproape toate elementele culturale, de la ritualuri de nuntă, de înmormântare, la cântece etc, cauzând estomparea caracteristicilor culturii de origine la minorități.

Fiindcă singurele diferențe între aromâni și populația majoritară sunt limba și religia, nepermiterea învățării limbii materne și impunerea ateismului au afectat în mod special această minoritate, confirmând ipoteza că „în Albania, diferențele etnice au fost întotdeauna asociate cu cele religioase”. Faptul că religia ortodoxă a fost întotdeauna însoțită de pericolul grec, inclusiv în timpul lui Hoge, precum și datele calitative și cantitative al studiului confirmă ipoteza „Aparența religioasă greco-ortodoxă a facilitat elenizarea comunității aromâne din Albania”.

Tot din această analiză a reieșit că ipoteza „Elenizarea comunității aromâne este un concept arhaic, care s-a sfârșit odată cu proclamarea independenței statului albanez” nu se confirmă.

Din recente declarații ale unor istorici greci care insistă ca aromânii din Albania să se declare parte a minorității elene se confirmă parțial ipoteza că „Elenizarea comunității aromâne este un fenomen al epocii post-comuniste”.

Zicem parțial, căci înaintea anilor 1920 Grecia îi considera pe toți ortodocșii din Albania greci. Deși elenizarea aromânilor nu este un fenomen al epocii post-comuniste, se poate spune că, după 1991, acest proces nu era legat doar de calitatea de ortodox, ci se extindea la toți cei care erau născuți în Epirul (de Nord), atitudine care amenința și populația albaneză, nu doar pe cea aromână.

Din analiza datelor calitative și a atitudinii elitei albaneze, reflectată în presa vremii, s-a observat că însăși noțiunea de națiune suferă modificări.

Dacă, la început, au fost acceptați ca parte a națiunii albaneze și cei care nu vorbeau această limbă, pentru că națiunea se alcătua din locuitorii aceluiași teritoriu, odată cu definirea granițelor noului stat albanez, acest model s-a modificat. Limba a devenit trăsătura principală a națiunii albaneze și creștinii ortodocși aromâni au fost folosiți pentru a contracara pretențiile Greciei. De aici se confirmă ipoteza că „Asocierea religiei ortodoxe cu etnia greacă i-a determinat pe aromâni să lupte pentru înființarea Bisericii Ortodoxe Autocefale Albaneze”.

În timpul lui Hogeaa, când manipularea istorică avea drept scop, printre altele, omogenizarea și uniformizarea populației, în publicațiile Academiei de Științe a Albaniei se folosea termenul de aromân doar pentru cei care trăiau în Pind (Grecia), numele arătând legătura lor cu România (în alb. România - Rumania, aromân- arumun), în timp ce vlahii (*vllahët*) trăiau în Albania.

Anatemizând toate regimurile anterioare și neavând alte variante istorice decât cele promovate de către dictatura comunistă prin mass media și publicațiile „ideologic curate”, regimul lui Hogeaa creat, așadar, propria versiune a vlahilor săraci, analfabeți, determinând astfel marginalizarea implicită a oricui se autoidentifica drept membru al acestui grup etnic. Acest aspect confirmă ipotezele că „Ateismul, la fel ca mass media, era folosit de dictatura comunistă pentru a estompa și diferențele etnice” și că „Trecerea sub tăcere de către guvernele albaneze a sprijinului României pentru albanezii și aromânii din Balcani a fost intenționată”.

În ansamblu, acest studiu, *Identitatea aromânilor din Albania, de la elenizare și dictatura atee, la interculturalism*, concluzionează că, dacă aromânii ar fi rămas cum erau până în 2017, o

comunitate culturală, niciodată considerată distinctă de populația majoritară, identitatea lor ca grup social ar fi aceeași cu cea a albanezilor.

Aromânii, la fel de „albanezi” precum albanezii, au contribuit la făurirea acestei națiuni, transformând în realitate scrierea cu litere latine a limbii, imnul național și nu doar oficierea slujbelor religioase în limba albaneză, ci însăși crearea unei Biserici Ortodoxe Naționale Albaneze, ai cărei arhiepiscopi erau aproape toți membri ai acestei comunități. Membrii acestei națiuni, deși cu limbi și religii diferite, erau uniți de conviețuirea în aceleași teritorii, de istoria comună și de sentimentul de apartenență la acest stat. Din moment ce aromânii au fost recunoscuți ca o minoritate etnică, considerați diferiți de albanezi tocmai pe baza limbii și a originii, aromâna ca dialect al limbii române și originea lor din regiunea Macedonia, ei nu pot fi decât „macedo-români”, parte a „românilor de pretutindeni”, așa cum au fost întotdeauna considerați de România.

BIBLIOGRAFIE

1. Abeleanu, Dem, *Neamul Românesc din Macedonia*, București: Institutul de Arte Grafice C. Sfetea, 1916.
2. Bardu, Nistor, *Among the Aromanians in Grabova (Greava), Albania*, Sociolinguistic Observation, în *Analele Universității Ovidius din Constanța, Seria Filologie*, Issue 18/2007.
3. Bardu, Nistor, *La (a)românii de azi din Albania*, Editura Etnologică, București, 2020.
4. Bardu, Nistor, *Studii și articole de dialectologie română sud-dunăreană*, București: Editura Etnologică, 2021.
5. Berciu-Drăghicescu, Adina, (coord.), *Aromâni, meglenoromâni, istroromâni - Aspecte identitare și culturale*, Colecția IEH, Institutul „Eudoxiu Hurmuzachi” pentru Români de Pretutindeni, București, Editura Universității din București, 2012.
6. Burileanu, Constantin N, *De la Români din Albania*, București, 1906.
7. Campbell, John K, *Honour, Family, and Patronage: A Study of Institutions and Moral Values in a Greek Mountain Community*, Oxford: Clarendon Press, 1964.
8. Capidan, Theodor, *Macedoromânii*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1942.

9. Cassavetes, Nicholas J, *The Question of Northern Epirus at the Peace Conference*, Pan-Epirotic Union of America, New York: Oxford University Press, 1919.
10. Cassavetti, J. D., *Hellas and the Balkan Wars*, London: T. Fisher Unwin, 1914.
11. Cassavety, Nicholas J, *The Question of Epirus*, în „The Journal of Race Development”, vol. 9 no. 3, Jan, 1919.
12. Chervin, Arthur, *Éléments démographiques constitutifs de l'Empire ottoman*, 1913.
13. Constantin, Marin, *The Ethno-Cultural Belongingness of Aromanians, Vlachs, Catholics, and Lipovans /Old Believers in Romania and Bulgaria (1990-2012)*, în „Revista română de sociologie”, serie nouă, anul XXV, nr. 3–4, București, 2014.
14. Cordescu, Mihail –Virgiliu, *Istoricul școalelor române din Turcia, Sofia și Turtucaia din Bulgaria și al seminarilor de limba română din Lipsca, Viena și Berlin*, București: Tipografia Curții Regale, F. Gobl& Fii, 1906.
15. Dașcovici, Nicolae, *Principiul Naționalităților și Societatea Națiunilor, Incercare de sinteză asupra regulamentului internațional rezultat pe urma rasboiului 1914-1918*, București: Cartea Românească, 1922.
16. Falo, Dhori, *Tragjedia e Voskopojës* (Ed. I), Societatea culturală „Aromânii din Albania”, Korçë: Kotti,1998.
17. Grazziani, Felice, *Gli aromeni del Pindo - Cultura e vicende storiche*, în „La difesa della razza”, An. IV, nr. 5, 1941.
18. Klosi, Ardian, *Voskopoja, rrënim, tym e histori*, în „Bibliothecae”, Tiranë: Albpaper, 2003.
19. Lascu, Dima, *Macedoneni (aromânii) - „Primii europeni”*, ediție îmbunătățită, București, 2017.
20. Lascu, Stoica, *Intelectualii români de sorginte aromână și necesitatea scrierii în dialect la începutul secolului al XX-lea*, în Revista Limba Română, Nr. 2, anul XXXI, 2021.
21. Levidis, S. M, *Le conflict Greco-Roumain au point de vue du Droit International*, Paris: Imp. Wellehoff et Roche, 1906.
22. Medi, Thanas, *Socrat Buba*, trad. Andon Kristo, Tiranë: FLESH, 2018.
23. Mirdita, Zef, *Vlasi, polinomičan narod*, în „Povijesni Prilozi”, vol. 33, 2007.
24. Motta, Giuseppe, *The Fight for Balkan Latinity (II). The Aromanians after World War*, în Mediterranean Journal of Social Science, Vol. 3 (11) Nov. 2012.

25. Mustaka, Valentino, *Arumunët në Shqipëri - Armânjljă din Arbinishii/ Albanii*, Durrës: Mileniumi i Ri, 2019.
26. Naço, Nikolla N, *Viitorul românismului în Balcani*, București: Tipografia Lăzărescu, 1905.
27. Nastasă, Lucian, (Ed.), *Theohari Antonescu, Jurnal (1893-1908)*, Cluj Napoca: Limes, 2005.
28. Năsturel, Petre, *Vlahii din spațiul bizantin și bulgăresc până la cucerirea otomană*, în „Aromânii. Istorie, Limbă. Destin”, București: Editura Fundației Culturale Române, 1996.
29. Noe, Constantin, *Importanța Aromânilor pentru România*. Conferință ținută la Cercul Studenților Macedo-Români în ședința publică din 14 Martie 1910, București: Tipografia Dor. P. Cucu, 1910.
30. Ortakovski, Vladimir, *Minorities in the Balkans*, New York: Transnational Publishes, Inc., 2000.
31. Papacostea, Victor, *Despre corporațiile moscopolene*, în „Revista Istorică Română”, Vol. IX, 1939.
32. Peyfuss, Max D, *Die Druckerei von Moschopolis, 1731-1769: Buchdruck und Heiligenverehrung im Erzbistum Achrida*, Wien: Böhlau Verlag, 1989.
33. Philippide, Alexandru, *Originea Românilor (Vol. I)*, Iași: Tipografia „Viața Românească”, 1923.
34. Pieroni, Andrea, Ibraliu, Alban, Abbasi, Arshad Mehmood, Papajani-Toska, Vilma, *An ethnobotanical study among Albanians and Aromanians living in the Rraicë and Mokra areas of Eastern Albania*, în Genet Resour Crop Evol 62, (2015).
35. Pipa, Nikolla, *Figura ș-opera al Papa Lambru Balamace*, în Revista „Frația”, mai/iunie 2015.
36. Plasari, Aurel, *Fenomeni Voskopoje*, Tiranë: Phoenix, 2000.
37. Saramandu, Nicolae, *Cercetării asupra aromânei vorbite în Dobrogea*, București: Editura Academiei Române, 1972
38. Saramandu, Nicolae, Nevaci, Manuela, Țircomnicu, Emil, Alexa, Cătălin, „*Lecturi vizuale*” etnolingvistice la aromânii din Republica Macedonia – Ohrida, Struga, Crușova. Memorie, tradiție, grai, patrimoniu, (Societatea de Cultură Macedo-Română), București: Editura Universității din București, 2018.

39. Schem, A.J, *War in the East. An illustrated history of the conflict between Russia and Turkey with a review of the Eastern Question*, New York: H.S.Goodspeed & Co., 1878.
40. Schwandner-Sievers, Stephanie, *The Albanian Aromanians' Awakening: Identity Politics and Conflicts in Post-Communist Albania*, ECMI Working Paper, no. 3, March, 1999.
41. Shapedani, Bendo, *Në Prizrendin historik*, în „Kalendari enciklopedik”, 1942.
42. Sota, Jani, *Albanian State Policy to National Minorities on Educational and Cultural Viewpoint after 1990*, în „Mediterranean Journal of Social Sciences”, MCSER-CEMAS-Sapienza University of Rome, Vol. 4, No. 4, March 2013.
43. Soulis, C. G, *Περὶ τῶν μεσαιωνικῶν Ἀλβανικῶν φύλων τῶν Μαλακασίων, Μπουϊῶν, καὶ Μεσαρίτων*, în „Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν”, XXIII, 1953.
44. Stavro, Elsa, *Vârtejul identitar al aromânilor din Albania: albano-români, macedo-români sau vlahi?*, în „Studium”, nr. XIII (2020) (online la adresa https://studium.ugal.ro/ARTICOLE_STUDIUM/ARTICOLE_STUDIUM13/13014_STAVRO.pdf).
45. Stavro, Elsa, *Presa scrisă - „tigrul de hârtie” al regimului comunist din Albania*, în „Studia Universitatis Moldaviae”, nr. 10 (150), 2021 (online la adresa <https://oaji.net/articles/2021/2055-1641375348.pdf>).
46. Stavro, Elsa, *Reflecții asupra estompării identității aromânilor din Albania. Mărturii din presa vremii: 1887–1914*, în „ACROSS- A Comprehensive Review of Societal Studies”, vol 3, 2020, Intercultural Communication and its discontents (online la adresa <http://www.across-journal.com/index.php/across/article/download/39/31/>).
47. Stavrianos, Leften S, *The Balkans since 1453* (Ed. a II-a), New York: Holt, Rinehart & Winston, 1963.
48. Stoica, Daniela-Carmen, *Împrumut și schimbare de cod în revista „Frația” (Albania)*, în Buletin Științific, Fascicula Filologie, Seria A, Vol. XXVI, 2017.
49. Tanașoca, Nicolae-Șerban, *Aperçus of the History of Balkan Romanity*, în Leland Conley Barrows (Ed.), „Politics and Culture in Southeastern Europe”, „Studies on Science and Culture”, UNESCO, Bucharest, 2001.
50. Tanner, Arno, (Ed.), *The Forgotten Minorities of Eastern Europe: The History and Today of Selected Ethnic Groups in Five Countries*, Helsinki: East-West Books, 2004.

51. Thunmann, Johann von, *Kërkime mbi historinë e popujve te Lindjes evropiane*, Halle, 1744.
52. Țircomnicu, Emil, „*Lecturi vizuale*” *etnologice la aromânii din Albania; Memorie, tradiție, patrimoniu*, București: Editura Etnologica, 2014.
53. Tritos, Mihalis G, *Οι βλαχοί της Αλβανίας* în Επιστημονική Επετηρίδα „Βορειοηπειρωτικά”, Τομος Ζ’, IBE, Ianina, 2020.
54. Vangjeli, Nikolla, *Aromânii: sub semnul risipirii?* în „Acta Iassyensia Comparationis”, 3/2005.
55. Villari, Luigi, *The Races and Religions of Macedonia*, în „National Geographic”, Vol. XXIII, Nov. 1912.
56. Κουρίλας, Ευλόγιος, *Η Μοσχοπόλις και ή νέα Ακαδημία αύτης, ή καταγωγών Κουτσοβλάχων και ή έγγραμάτισις τήσ γλώσσης αύτων*. în „Θεολογία”, 12, 1934.
57. Σκενδέρης, Κωνσταντίνος, *Ιστορία της αρχαίας και συγχρονου Μοσχοπολεως* (Ed. a II-a), Atena: Tipografia I. Bartsou, 1928.
58. Τρίτος, Μιχαήλ, *Ο Νεκτάριος Τέρπος. Ο μοσχοπολίτης διδάσκαλος του γένους*, în „Διδάσκαλοι του Γένους και Νεομάρτυρες (1453-1821/1829)”, Αθήνα, 2020.

Lucrării despre Albania

1. *Albania, general information*, Tiranë: «8 Nëntori», 1984.
2. Baker, Bernard G., *The Passing of the Turkish Empire in Europe* (ed. I), London: Seeley, 1913.
3. Baleta, Abdi, *Shqiptarët përballë shovinizmit serbo-grek*, Tiranë: Shtëpia Botuese „Koha”, 1995.
4. Beduli, Dhimitër, *Kisha Orthodhokse Autoqefale e Shqipërisë deri në vitin 1944*, în „Kishë dhe Kulturë”, IDK, Tiranë, 2006.
5. Bernard, Roland, *Essai sur l'histoire de l'Albanie moderne*, teză de doctorat, Paris: LesEditionDomat „Montchrestien”, 1935.
6. Bërxfholi, Arqile, *Minoritetet në Shqipëri*, Studim demografik, Tiranë, 2005.
7. Bido, Ardit, *The Albanian Orthodox Church: A Political History, 1878–1945*, în Routledge Religion, Society and Government in Eastern Europe and the Former Soviet States, London: Routledge, 2021.

8. Bobi, Gani, *Paradoks kulturor: qasje e problemeve të integrimit sociokulturor të shqiptarëve midis dyluftërave botërore*, Prishtine: Rilindja, 1986.
9. Bowman, Isaiah, *The New World, Problems in Political Geography*, New York: World Book Co., 1921.
10. Çabej, Eqrem, *Shqiptarët midis Lindjes dhe Perëndimit* (ed. a 3-a), Tiranë: „Botime Çabej”, 2006.
11. Capidan, Theodor, *Macedoromânii*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1942.
12. Clyer, Nathalie, *Në zanafillat e nacionalizmit shqiptar. Lindja e një kombi me shumicë myslimane në Evropë*, Tiranë: Përpjekja, 2009.
13. Cvijic, Jovan, *La Peninsule Balkanique. Geographie Humaine*, Paris: Librairie Armand Colin, 1928.
14. Dankoff, Robert, Elsie, Robert, (eds.), *Evliya Çelebi in Albania and Adjacent Regions (Kosovo, Montenegro, Ohrid)*, Leiden: E.J. Brill, 2000.
15. Dervishi, Kastriot, *Kryeministrat dhe ministrat e shtetit shqiptar në 100 vjet*, Tiranë: Shtëpia Botuese 55, 2012.
16. Dervishi, Zyhdi, *Lente të ndërveprimit simbolik: analizë sociologjike e rolit të simboleve kulturore, të komunikimit joverbal*, Tiranë: Emal, 2008.
17. Dervishi, Zyhdi, *Vështrime të kryqëzuara në det, Sociologjikulture 1, Analizë e kulturës shqiptare e krahasuar me kulturën italiane përmes integrimit socio-kulturor të emigrantëve shqiptarë në Itali*, Tiranë, 1999.
18. Durham, Edith, *High Albania*, London: Edward Arnold, 1909.
19. Elsie, Robert, *Albanian Literature: A Short History*, I. B.Taurus & The Centre for Albanian Studies, New York: I. B.Taurus & Co.Ltd., 2005.
20. Fine, John, *The Late Medieval Balkans: A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, The University of Michigan Press, 1994.
21. Fischer, Bernd J, *Albania at War 1939–1945* (ed. I), Indiana: Purdue University Press, 1999.
22. Frashëri, Sami, *Shqipëria ç'ka genë, ç'është e ç'do të bëhet*, (ed. I), București, 1899.
23. Frey, Barbara, *Violations of Freedom of Religion in Albania*, în „Occasional Papers on Religion in Eastern Europe”, vol. 9, nr. 6, 1989.

24. Fuga, Artan, *Monolog. Mediat dhe propaganda totalitare*, Tiranë: „Dudaj”, 2010.
25. Gawrych, George, *The Crescent and the Eagle: Ottoman Rule, Islam and the Albanians 1874–1913*, London: I.B. Tauris, 2006.
26. Gordon, Winifred, *A Woman in the Balkans*, London: Thomas Nelson and Sons, 1918.
27. Graziano, Felice, *Cultura e tradizione latina in Epiro*, în „Albania – Shqipni”, anul III, nr.1, 1942.
28. Hahn, Johann G von, *Shënime mbi shkrimin e vjeter pellazgjit*, Eqrem bej Vlora (trad.), Stamboll, 1910.
29. Hammond, Nicholas G. L, *Migrations and Invasions in Greece and Adjacent Areas*, New Jersey: Noyes Press, 1976.
30. Hoxha, Enver, *Vepra të zgjedhura*, vol. 26, Tiranë: Naim Frashëri, 1964.
31. Hoxha, Enver, *Selected Works*, vol. II, (November 1948–November 1965), Tiranë: „8 Nëntori”, 1975.
32. Hoxha, Enver, *Vepra të zgjedhura*, vol. 70, Tiranë: „8 Nëntori”, 1980.
33. Islami, Selim, *Historia e Shqipërisë*, Tiranë: Universiteti Shtetëror, Instituti i Historisë e Gjuhësisë, 1959.
34. Jacques, Edwin, *The Albanians: An Ethnic History from Prehistoric Times to the Present*, North Carolina: McFarland & Company, 1995.
35. Jelavich, Barbara, *Istoria Balcanilor (Secolul al XX-lea)*, vol. II, Iași: Institutul European, 2000.
36. *Kalendari Enciklopedik*, Biblioteka Enciklopedike V. Xhaçka, Tiranë: Shtypshkronja „Shkodra”, 1938.
37. Lala, Etleva, *Regnum Albaniae, the Papal Curia, and the Western Visions of a Borderline Nobility*, Budapest, 2008.
38. Lewis, Bernard, *Islam and the West*, New York: Oxford University Press, 1993, p. 49.
39. Lindstedt, Juoko, *Multilingualism in the Central Balkans in Late Ottoman Times*, în Maxim Makartsev, Max Wahlstrom (eds.), *In Search of the Center and Periphery - Linguistic Attitudes, Minorities, and Landscapes in the Central Balkans*, în „Slavica Helsingiensia”, 49, Helsinki, 2016.
40. Lloshi, Xhevat, *Rreth alfabetit të shqipes. Me rastin e 100 vjetorit të Kongresit të Manastirit*, Shkup: Logos-A, 2008.

41. Macartney, C. A, *National States and National Minorities* (ed. a II-a), New York: Russell & Russell, 1968.
42. Madgearu, Alexandru, *The Asanids: The Political and Military History of the Second Bulgarian Empire, 1185–1280*, Brill, 2017.
43. Maksutovici, Gelu, *Istoria Albanezilor din România*, București: Ed. Kriterion, 2003.
44. Maksutovici, Gelu, Maksutovici, Doina, *V. A. Urechia susținător și membru în conducerea Societății culturale albaneze „Drita”*, în Lucia Gheorghiu *et al.* (eds.), *Centenarul Bibliotecii „V.A. Urechia”*, Galați, Volum jubiliar, Galați, 1991.
45. Meta, Beqir, *Minoritetet dhe ndertimi kombëtar në Shqipëri 1912–1924*, Instituti i Historise, Qendra e Studimeve Albanologjike, Tiranë, 2013.
46. Musatti, Eugenio, *Storia d'un lembo di Terra ossia Venezia ed i Veneziani*, Padova: Tip. Del Seminario, 1886.
47. Muzaka, Gjon, *Memorie*, Tiranë, 1996.
48. Naçi, Nuçi, *Shkolla shqipe në Korçë*, în ziarul „Diturija”, vol. II, nr. 5, 1927.
49. Olsen, Neil, *Albania, the Background, the Issues, the People*, Great Britain: Oxfam, 2000.
50. Ostrogorsky, George, *History of the Byzantine State*, Joan Hussey (trad.), Oxford: Basil Blackwell, 1968.
51. Osvald, Brendan, *The Ethnic Composition of Medieval Epirus*, în S. G. Ellis, L. Kusakova (eds.), *Imagining Frontiers, Contesting Identities*, Pisa University Press, 2007.
52. Pipa, Nikolla, *Figura ș-opera al Papa Lambru Balamace*, în Revista „Frația”, mai/iunie 2015.
53. Sainty, Guy Stair, *The Constantinian Order of Saint George and the Angeli, Farnese and Bourbon Families which Governed It*, Madrid: Boletín Oficial del Estado, dec. 2018.
54. Schem, A. J., *War in the East. An Illustrated History of the Conflict between Russia and Turkey with a Review of the Eastern Question*, New York: H. S. Goodspeed & Co., 1878.
55. Shapedani, Bendo, *Në Prizrendin historik*, în „Kalendari enciklopedik”, 1942.
56. Sinani, Gjergj, *Feja dhe Edukimi*, Fondacioni „Friedrich Ebert”, Tiranë: Albdesign, 2017.
57. Sinishta, Gjon, *Grave Violation of Religious Rights in Albania*, în „Occasional Papers on Religion in Eastern Europe”, vol. 3, nr. 5, 1983.

58. Skëndi, Stavro, *Albanian National Awakening, 1878–1912*, New Jersey: Princeton University, 1967.
59. Soulet, Jean- Francois, *Istoria Europei de Est de la al Doilea Război Mondial până în prezent*, Iași: Polirom, 2008.
60. Soulis, G. C., *Περὶ τῶν μεσαιωνικῶν Ἀλβανικῶν φύλωντῶν Μαλακασίων, Μπουῶων, καὶ Μεσαρίτων*, in „Επετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν”, XXIII, 1953.
61. Stavrou, Nicolaos A, *The Little Country withthe big Gulag*, in „Washington Post”, Outlook, 9 decembrie 1984.
62. Stavrou, Nikolaos A, *Origins of State Sponsored Religious Persecution in Albania*, in „Recent Developments in U.S. Human Rights Policy: Hearings Before the Subcommittee on Human Rights and International Organizations of the Committee on Foreign Affairs, House of Representatives, One Hundredth Congress”, Second Session, February 10 and 17, 1988, U.S. Government Printing Office, Washington: 1988.
63. Tanner, Arno, (ed.), *The Forgotten Minorities of Eastern Europe: The History and Today of Selected Ethnic Groups in Five Countries*, Helsinki: East-West Books, 2004.
64. Tase, Piro, *Të huajt për Shqipërinë dhe shqiptarët* (ed. a II-a), USA, 2010.
65. Terpo, Nektar, *Βιβλιάριον καλούμενον πίστις*, Veneçia, 1732.
66. Thunmann, Johann von, *Kërkime mbi historinë e popujve të Lindjes evropiane*, Halle, 1744.
67. Tirta, Mark, *Etnologjia e Shqiptareve*, Tiranë: Geer, 2003.
68. Trani, Silvia, (ed.), *L'Unione fra'Albania e l'Italia. Censimento delli fonti (1939–1945) conservate negliarchivipubblici e privati di Roma*, in „Publicazioni degli Archivi di Stato Strumenti”, CLXXIII, Ministero per i Beni e le Attività Culturali, Direzione Generale per gli Archivi, 2007.
69. Tushi, Dion, *Pjesë monografike për Evlogjio Kurillën*, in revista periodike kulturore „Tempulli”, nr.14, 2009.
70. Veinstein, Gilles, *Les provinces balkaniques (1606–1774)*, in Robert Mantran (ed.), *Histoire de l'empire Ottoman*, Lille: Fayard, 1989.
71. Vlora, Eqrem bej, *Shqipëria nën sundimin turk – Një skicë historike*, in „Monumenta Albanica”, nr. 63/2006.

72. Xhufi, Pëllumb, *Heretikët shqiptarë në mbreterinë mesjetare serbe*, în Kristaq Prifti et al.(eds.), *E verteta mbi Kosovën dhe Shqiptarët në Jugosllavi*, 1990.
73. Xhufi, Pëllumb, *Shekulli i Voskorpjës (1669–1769)*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Tiranë: Toena, 2012.
74. Αμοιριδου, Ευαγγελια, *Νεκτάριος Τέρπου και τοέργου „Βιβλιάριον καλούμενον πίστις”*, în „ΕλληνικήΙστορικήΕταιρεία”, ΙΔ ΠανελλήνιοΙστορικόΣυνέδριο (28–30 Μαιοιγ 1993), Θεσσαλονίκη, 1994.
75. Γιαννουλάτος, Αναστάσιος, *Εκκλησία της Αλβανίας: Ιστορική – Πνευματική Παράδοση Τέχνη*, în Γεώργιος Χριστόπουλος, „Ο θυσανρος τηςΟρθοδοξιας”, 2000 Χρόνια, Ιστορία Μνημεία Τέχνη, Β΄ Τόμος - Πατριαρχεία και Αυτοκέφαλες Εκκλησίες, ΕκδοτικήΑθηνών, Αθήνα, 2000. Κουρίλας, Ευλόγιος, *Η Μοσχοπόλις και ή νέα Άκαδημία αὐτῆς, ή καταγωγήτῶνΚουτσοβλάχων και ή έγγραμάτισις τῆςγλώσσης αὐτῶν*, în „Θεολογία”, 12, 1934.
76. Τρίτος, Μιχαήλ, *Ο Νεκτάριος Τέρπος. Ο μοσχοπολίτης διδάσκαλος τουγένους*, în „Διδάσκαλοι τουΓένους και Νεομάρτυρες (1453–1821/1829)”, Αθήνα, 2020.

Ziare /Reviste / Periodice

1. „Adevărul”, decembrie 1912.
2. „Albania”, 1897, 1900.
3. „Albania”, 1987.
4. „Albania – Shqipni”, 1942.
5. „Albanezul”, 1888.
6. „Diturija”, ianuarie 1927.
7. Ziarul „Zëri i Popullit”, aprilie 1960.
8. „Gazeta Zyrtare”, septembrie 1959, noiembrie 1967, septembrie 1975, noiembrie 1975.
9. „Kalendari Kombiar”, 1897, 1898, 1902
10. „Lidhja Ortodokse”, august 1909.
11. Revista „Arumunët/Vllehët Albania”, aprilie 2015.
12. Revista „Nëntori”, septembrie 1967.
13. Revista „Rruga e Partisë”, martie 1962, februarie 1970, aprilie 1984.
14. „Romanul”, decembrie 1912.
15. Statuti i Kishës Orthodhokse Autoqefale Kombëtare të Shqipërisë, 1923.

16. Statuti i Republikës Popullore të Shqipërisë, 1946.
17. Ziarul „Bashkimi”, februarie 1969.
18. „La Stampa”, ianuarie 1870.
19. Ziarul „La Stampa”, ianuarie 1982.
20. Ziarul „Zëri i popullit”,
21. Ziarul „Zëri i Popullit”, iulie 1961, aprilie 1969, noiembrie 1982.
22. Ziarul „Zëri i Rinisë”, aprilie 1970.
23. Ziarul „Korça”, septembrie 2015.
24. „Musselburgh News”, ianuarie 1904.
25. „Monitorul Oficial”, august 1913.
26. „Arumunët/Vllehtë Albania”, prill 2015.
27. Ziarul „Drita”, august 2017, ianuarie 2018.
28. Ziarul „Πρώτο Θέμα”, aprilie, 2021.
29. „The Times”, septembrie 1903.
30. „Cosinzeana”, mai 1914.

Documente

1. Arhivele Naționale ale Albaniei (A.N.A.), Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, 159, a. 1921,
2. A.N.A., F. 152, Arhivele Ministerului Afacerilor Interne, a. 1929, D. 119/1.
3. A.N.A., Arhivele Ministerului Justiției, F. 155, a. 1931, D. 172.
4. A.N.A., F. 155. Arhivele Ministerului Afacerilor Interne, a. 1932.
5. A.N.A., Arhivele Ministerului Justiției, a. 1931, f. 172.
6. A.N.A., Arhivele Ministerului Afacerilor Interne, F. 471.
7. Arhivele Ministerului Afacerilor Externe (AMAE), Fond Problema 15.
8. Arhivele Naționale ale României, Colecția „Drita”, Inv. 905, dosar 6/ 1887.
9. Court of International Justice, Minority Schools in Albania, Advisory Opinion of 6 April 1935, Series A/B.

ANEXA

I. CHESTIONAR

Răspunsurile dvs. sunt confidențiale. Chiar în cazul în care cunosc numele dvs. nicio altă persoană nu ar putea face legătura între răspunsuri și identitatea dvs. Acest chestionar îmi este util pentru realizarea lucrării de doctorat cu tema „Identitatea aromânilor din Albania, de la elenizare și dictatura atee, la interculturalism”. Pentru orice lămuriri, mă puteți contacta pe mail, la adresele: stavroelsa@gmail.com; elsa.stavro@ugal.ro.

PARTEA 1

I. Vârsta

II. Studii

1. Superioare
2. Medii
3. Elementare
4. Altele (vă rog, precizați):

III. Profesia

IV. Câte limbi vorbiți?

1. Una
2. Două sau mai multe
3. Peste trei

V. Pe care dintre limbile vorbite o considerați limba maternă?

VI. Vă identificați drept aromân?

1. Da
2. Nu

VII. Vorbiți limba aromână?

1. Da
2. Nu
3. Oarecum

VIII. Care este originea familiei dvs.?

1. Albania
2. Grecia
3. Macedonia (regiunea, nu statul)

4. Alta (Vă rog, precizați):

IX. În familia dvs. extinsă se păstrează limba aromână?

1. Da
2. Nu
3. Nu știu

X. Aveți cazuri în familia dvs. extinsă de persoane care sunt aromâni, dar nu se identifică astfel?

1. Da
2. Nu
3. Nu știu

XI. Cât de interesat/ă sunteți de învățarea limbii aromâne?

1. Mult
2. Puțin
3. Deloc

XII. Cunoașteți aromâni din zona unde locuiți cu care nu sunteți înrudit/ă?

- a. Da
- b. Nu

XIII. Știți câți aromâni au fost înregistrați la Recensământul din 2011?

1. Da
2. Nu

XIV. Dacă da, care este părerea dvs. referitor la acest număr?

XV. Vă considerați credincios/oasă?

1. Da
2. Nu

XV. Dacă da, care este apartenența religioasă a dvs.?

1. Musulman (Vă rog precizați dacă sunteți bectăși):
2. Ortodox
3. Catolic
4. Alta (Vă rog, precizați):

XVI. Care este apartenența religioasă a familiei dvs.?

1. Musulmană (Vă rog, precizați dacă bectăși):

2. Ortodoxă
3. Catolică
4. Alta (Vă rog, precizați):
5. Mixtă (Vă rog, precizați):

XVII. Aveți legături cu aromâni care locuiesc în altă localitate/ alt stat?

1. Da
2. Nu

XVIII. Dacă da, de unde sunt?

XIX. Ați colaborat cu aromânii din alte localități/alte state?

1. Da
2. Nu

XX. Dacă da, de unde sunt ei și în ce a constat această colaborare?

XXI. Care este opinia dvs. despre ateismul forțat din 1967?

XXII. Credeți că lipsa unei biserici în care să se slujească în limba aromână a influențat comunitatea?

XXIII. Cunoașteți vreun membru al comunității aromâne din localitatea unde trăiți care a fost persecutat din cauza religiei?

1. Da
2. Nu
3. Nu știu nimic despre asta

XXIV. Cunoașteți vreun caz din familia dvs. extinsă sau din localitatea unde trăiți de persecuție cauzată de apartenența la minoritatea aromână?

1. Da
2. Nu
3. Nu știu nimic despre asta

XXV. Cum vă considerați (Puteți alege mai mult de o alternativă):

1. Aromân
2. Albanez
3. Grec
4. Român
5. Altceva (Vă rog, precizați):

XXVI. Cărei etnii îi aparțineți (Puteți alege mai mult de o alternativă):

1. Aromână
2. Albaneză
3. Greacă
4. Română
5. Alta (Vă rog, precizați):

XXVII. Cum ați învățat limba albaneză:

1. Ca autodidact
2. Ca materie obligatorie, la școală
3. Din familie
4. De la prieteni care vorbesc albaneză
5. Din mass-media albaneză
6. Altfel (Va rog, precizați):

XXVIII. Cum ați învățat limba aromână:

1. Ca autodidact
2. La școală
3. Din familie
4. De la prieteni care vorbesc aromână
5. Din mass-media
6. Altfel (Vă rog, precizați):

XXIX. Dacă ar trebui să dați copilul dvs. la școală, unde ați prefera să meargă:

1. În școală publică aromână
2. În școală publică albaneză
3. În școală publică greacă
4. În școală publică română
5. Alta (vă rog, precizați):

XXX. Unde ați prefera să urmeze studiile universitare copilul dvs.?

1. În universitate publică albaneză
2. În universitate publică greacă
3. În universitate publică română
4. Alta (vă rog, precizați):

PARTEA 2. OPINII ASUPRA VIETII COTIDIENE

I. Cât de similare credeți că sunt activitățile culturale de mai jos la aromâni și albanezi?

(Încercuiți numărul respectiv în coloanele din dreapta, fiecare răspuns are o singură alternativă, din următoarele: „mult” 4, „destul de mult” 3, „puțin” 2, „deloc” 1 și „nu știu” 0):

Activități culturale	Mult	Destul de mult	Puțin	Deloc	Nu știu
Ritualuri de nuntă	4	3	2	1	0
Ritualuri mortuare	4	3	2	1	0
Modul de preparare a hranei	4	3	2	1	0
Mâncăruri tradiționale	4	3	2	1	0
Dansuri populare	4	3	2	1	0
Cântece populare	4	3	2	1	0
Stilul construcției caselor	4	3	2	1	0
Organizarea sărbătorilor religioase în comparație cu cele ale minorității grecești	4	3	2	1	0
Organizarea sărbătorilor religioase în comparație cu cele ale aromânilor /albanezilor	4	3	2	1	0

II. Ce etnie are cel mai bun prieten al dvs.?

1. Aromână
2. Albaneză
3. Greacă
4. Română
5. Alta (vă rog, precizați):

III. Ce aspecte vă diferențiază de albanezi:

1. Modul de trai
2. Stilul vestimentar
3. Relațiile familiale
4. Altceva (Vă rog, precizați):

IV. După dvs. cât de dezvoltate sunt la albanezi/aromâni valorile culturale de mai jos?

Pentru fiecare valoare, alegeți o singură alternativă din următoarele: „mult” 4, „destul de mult” 3, „puțin” 2, „deloc” 1 și „nu știu” 0)

Valorile culturale	Mult	Destul de mult	Puțin	Deloc	Nu știu
Toleranța	4	3	2	1	0

Corectitudinea	4	3	2	1	0
Onestitatea	4	3	2	1	0
Generozitatea	4	3	2	1	0
Voluntariatul	4	3	2	1	0
Respectul față de albanezi	4	3	2	1	0
Spiritul practic	4	3	2	1	0
Spiritul concurențial	4	3	2	1	0
Optimismul	4	3	2	1	0
Respectarea cuvântului dat	4	3	2	1	0
Umanismul	4	3	2	1	0
Aprecierea educației	4	3	2	1	0
Sinceritatea	4	3	2	1	0
Dăruirea față de alții	4	3	2	1	0

V. După părerea dvs. cum se putea ameliora colaborarea între albanezi și aromâni în localitatea unde trăiți?

VI. Ce naționalitate are soțul/soția dvs.? (Alegeți o singură alternativă):

1. Albaneză
2. Greacă
3. Aromână
4. Macedoneană
5. Rromă
6. Egipteană
7. Sârbă
8. Bulgară
9. Muntenegrină
10. Bosniacă
11. Apartenența ei/lui etnică nu are nicio importanță
12. Alta (vă rog, precizați):

VII. Ce etnie ați fi preferat să aibă soția/soțul dvs.? (Alegeți o singură alternativă):

1. Albaneză
2. Greacă
3. Aromână
4. Macedoneană
5. Rromă

- 6.Egipteană
7. Sârbă
- 8.Bulgară
- 9.Muntenegrină
- 10.Bosniacă
- 11.Apartenența ei/lui etnică nu are nicio importanță
12. Alta (vă rog, precizați):

II. INTERVIUL

Răspunsurile primite la acest interviu îmi sunt utile pentru realizarea lucrării de doctorat cu tema „Identitatea aromânilor din Albania, de la elenizare și dictatura atee, la interculturalism”.

O parte a răspunsurilor pot fi folosite cu nume și prenume, pentru a ilustra o anumită idee despre identitatea aromânilor și interacțiunea lor cu populația albaneză. Dacă nu sunteți de acord cu folosirea numelui vă rog să îmi spuneți ca să anonimiez răspunsurile.

Pentru orice lămurire, mă puteți contacta la adresele: elsa.stavro@ugal.ro; stavroelsa@gmail.com.

1. Nume, prenume
2. Vârsta
3. Sex
4. Localitatea de domiciliu
5. Studii
6. Religia
7. Orașul/ Statul unde ați studiat
8. Aveți colegi aromâni/albanezi?
9. Cum ați aprecia colaborarea cu aceștia?
10. Credeți că există diferențe în stilul vestimentar între aromânii și albanezii din această localitate? Dacă da, puteți menționa vreuna?
11. Credeți că există diferențe culturale între aromânii și albanezii din localitatea dvs.? Drept exemplu, puteți să menționați detalii despre obiceiurile, ritualuri de nuntă sau de înmormântare? Care sunt cele mai cunoscute tradiții referitor la aceste ceremonii?

12. Cum este considerată primirea unui musafir, obligație sau dovadă de respect? Îmi puteți descrie ritualul primirii musafirilor?
13. Îmi puteți relata aspecte din viața cotidiană când v-ați simțit recunoscător că aveți colegi sau prieteni albanezi?
14. Au fost situații când v-ați simțit insultat sau umilit de către albanezi?
15. Ce v-ați dori să învățați de la albanezi?
16. De-a lungul timpului, relațiile între albanezi și aromâni au fost considerate foarte bune. Ce părere aveți despre poporul albanez? Considerați că au prejudecăți sau sunt binevoitori? Aveți vreun caz concret?
17. Multe dintre personalitățile din domenii diverse au fost/sunt aromâni, oameni de știință, politicieni, profesori, ingineri, pictori, scriitori și actori. Puteți numi câteva?
18. Cunoașteți gastronomia aromână/albaneză? Ce părere aveți despre aceasta? Care este mâncarea dvs. preferată?
19. Urmăriți mass-media albaneză? Dar pe cea aromână? Credeți că acestea oglindesc tradițiile sau detalii din viața aromânilor?
20. După părerea dvs. cum se putea ameliora colaborarea între albanezi și aromâni în localitatea unde trăiți?

Vă mulțumesc pentru timpul acordat!

III. ÎNȚELEGEREA LIMBII

Vă rog citiți fragmentul de mai jos:

„Ancă aestu ți vini aveau păpuți cu mâl'iau, lustrafine lai, pantaloni teritalancupurati Tirana, geachetă di cadifei cu line supsăriș-săhati di mână cu singhir ti asimi, di marca «Popjeda». Tu gepealigeacheti, țăneaș-un cheptini di fildișvartos, șameidiplusită cu mirachiâ ti sădoriș-natyral, rivista cu articulu ti copulație artișițială. Numa a lui ira dusă maninti di el singur la Gorița Mare. Ș-tot ți u adunară, ahorea di Josif Șolla, polițul a tută-puteriei nou-numit a reghinul, u spusirădișchisentusiazmul. Ama maentusiast ti toț era tatăl cu tută că nu s-feațivărnăoară curios s-

nvățați scriira articol, lă s-mărea alăntor, anda u băga capela ningaș-
mastrămbă: - Socrat al melu, va si facă mari!”

- 1. Înțelegeți despre ce este vorba în text?*
- 2. Puteți să-l traduceți în albaneză?*
- 3. Care cuvinte din textul de mai sus sunt mai dificil de înțeles?*
- 4. Ce cuvinte ați înțeles imediat?*
- 5. Cunoașteți sinonime în aromână ale cuvintelor folosite în text?*